

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
Кафедра цивільного, господарського та екологічного права

Вибіркова навчальна дисципліна:

Корпоративне право

Тема 6. Майнові відносини в корпоративних підприємствах

професор кафедри ЦГЕП

Лектор:

доктор юридичних наук, професор Чабаненко М.М.

Розробники: Чабаненко М.М.

Для студентів напрямів підготовки:
Доступне для завантаження на сайті кафедри:

для магістрів спеціальності 081 «Право»
<https://do.nmu.org.ua/course/view.php?id=6876>

План лекції:

1. Поняття і види способів здійснення корпоративних прав
2. Межі та обмеження при здійсненні корпоративних прав
3. Зловживання корпоративним правом та його наслідки
4. Виконання корпоративних обов'язків

Література:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-ІУ // Вісник Верховної Ради України. — 2003. — № 18—22. — Ст. 144.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 13-14, № 15-16, N 17, ст.112.
5. Про господарські товариства. Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – №49. – Ст. 482.
6. Про акціонерні товариства. Закон України від 17 вересня 2008 р. // ВВР. – 2008. – N 50 – 51. – Ст. 384.
7. Щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів: Верховний Суд; Лист від 06.02.2007 № 1-5/218 // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_218700-07.
8. Рекомендації президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28. 12. 2007 №04-5/14. / Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients.
9. Господарське право (Загальна частина) : підручник / за ред. В.С. Щербини, В. В. Резнікової. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 588 с.
10. Корпоративне право: навчальний посібник / О.В. Гарагонич, С.М. Грудницька, Л.М. Дорошенко [та ін.]; за заг. ред. О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької, Л.М. Дорошенко. 2-е вид., випр. і доп. К.: Видавничий дім «АртЕк», 2018. 400 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Korporatyvne-pravo-2018.--400-s.-Narahonych-ta-in.pdf
11. Корпоративне право: навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання) О. І. Харитонова, Л. І. Галупова. Одеса : Фенікс, 2019. 108 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3FMB_Pravo/Kharytonova-O.-I.-Halupova-L.-I.-Korporatyvne-pravo.pdf18

Вступ

Законодавством визначені способи здійснення корпоративних прав, до яких віднесені: право учасників брати участь в управлінні товариством, право на одержання частини прибутку товариства, право учасника одержувати інформацію про діяльність товариства, право на вихід з товариства в установленому порядку, право на одержання частки активів при ліквідації товариства. Разом з тим, із здійсненням корпоративних прав пов'язане і зловживання корпоративними правами, хоча законодавцем і встановлені межі здійснення корпоративних прав їх учасниками. Зазначені та інші, достатньо складні і водночас практично значущі питання будуть розглянуті в даній лекції.

1. Поняття і види способів здійснення корпоративних прав

Поняття і способи здійснення корпоративних прав. *Принциповим положенням ст. 12 ЦК є те, що особа здійснює своє цивільне право вільно, на власний розсуд.* Це означає, що вона може на власний розсуд як здійснювати суб'єктивне право, так і використовувати його частково або не використовувати взагалі.

Під здійсненням корпоративного права потрібно розуміти реалізацію тих можливостей, які передбачені змістом відповідного суб'єктивного права. Здійснення суб'єктивного права може відбуватися шляхом вчинення як фактичних, так і юридичних дій. Закладена в суб'єктивному корпоративному праві можливість реалізується як у момент набуття корпоративного права, так і в момент його здійснення.

Гарантію захисту майнових прав акціонерів закріплено в ч. 2 ст. 152 ЦК. Йдеться зокрема про обов'язок акціонерного товариства, що проводить відкриту підписку на акції, щорічно публікувати у засобах масової інформації для загального відома річний звіт, бухгалтерський баланс, відомості про прибутки і збитки, а також іншу інформацію, передбачену законом. Суб'єкт корпоративних відносин за своїм бажанням може відмовитися від реалізації наданої йому можливості, він може не здійснювати дії, передбачені законом і внутрішньо корпоративними актами, чи, навпаки, наполягати на них, якщо вони відповідають його інтересу.

В сучасній літературі наводиться поділ корпоративних інтересів на загальні та індивідуальні. До індивідуальних корпоративних інтересів належать інтереси учасників, засновників, акціонерів; до загально корпоративних – інтереси самого підприємства як самотійного суб'єкта правовідносин.

Здійснення чи нездійснення можливості, яка становить зміст суб'єктивного корпоративного права, цілком залежить від волевиявлення самого учасника(засновника).

Якщо в учасника (засновника) немає інтересу до реалізації належного йому права, він може відмовитися від здійснення передбачених законом чи внутрішніми документами дій. *Дії, що їх здійснює уповноважена особа, називаються способами здійснення суб'єктивного права.*

Здійснення тієї чи іншої дії залежить насамперед від характеру правової норми. Беручи до уваги можливість локального регулювання у корпоративних відносинах, способи здійснення корпоративних прав можуть передбачатися також і внутрішніми документами товариства (статутом, установчим договором, положеннями тощо).

Право учасників брати участь в управлінні товариством.

Право учасника брати участь в управлінні товариством полягає у можливості здійснення ним цілої низки прав, які не обмежуються тільки участю в загальних зборах. Воно також реалізується шляхом здійснення прав щодо формування органів управління товариства, порядку прийняття ними рішень тощо.

Здійснення права на одержання частини прибутку (дивідендів) товариства. Поняття «дивіденд» походить від латинського – «dividendus» – те, що підлягає розподілові.

Частиною 1 ст. 30 Закону «Про акціонерні товариства» поняття «*дивіденд*» визначається як частина чистого прибутку АТ, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. Дивіденди виплачуються на акції, звіт про результати розміщення яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями приймається загальними зборами АТ. Розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті акціонерного товариства. **Здійснення учасником права одержувати інформацію про діяльність товариства.**

Право на одержання інформації посідає особливе місце у правовому статусі учасника, оскільки без точних відомостей про місце і час скликання загальних зборів (зборів учасників), про порядок і умови виплати дивідендів тощо, він не буде мати змоги реалізувати й інші свої права.

Виходячи із чинного законодавства, можна виділити наступні види інформації:

розкриття інформації на фондовому ринку;

публічне надання інформації (для учасників АТ);

надання інформації при підготовці загальних зборів (зборів учасників) товариства;

надання інформації на запит учасника тощо.

Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» виділяє й такі види інформації як:

регулярна інформація про емітента;

особлива інформація про емітента;

інформація про облік іменних цінних паперів учасниками депозитарної системи;

інформація про професійних учасників фондового ринку;

інсайдерська інформація;

рекламна інформація на фондовому ринку, тощо.

Найбільш детальним відомчим актом, який регулює порядок надання інформації, є Рішення ДКЦПФР від 19.12.2006 р. «Про затвердження положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів».

В ньому регламентовано порядок і встановлено відповідні форми розкриття зазначених видів інформації. **Здійснення права на вихід в установленому порядку з товариства та право на одержання частини активів при його ліквідації.**

Безумовність права на вихід учасника з товариства впливає зі змісту статей 100, 116, 148 ЦК, а також ст. 10 Закону України «Про господарські товариства». Це право може здійснюватися учасником добровільно (за власним бажанням) або шляхом вибуття з незалежних від нього причин (зокрема, смерть учасника). Окремою підставою припинення корпоративних відносин є примусове виключення (за рішенням інших учасників) учасника із товариства.

Щодо акціонерних товариств, то його учасники припиняють корпоративні відносини із товариством єдиним шляхом – шляхом відчуження належних їм акцій. Учасники інших видів господарських товариств припиняють правові відносини з товариством на підставі юридичного акту – *добровільного* подання заяви про вихід з товариства. Згідно з ч. 1 ст. 88 ЦК порядок виходу з господарського товариства обов'язково має бути зазначений у статуті.

Відповідно вихід з товариства супроводжується внесенням змін до статуту (в ТОВ, ТДВ) або договору (ПТ, КТ) та їх перереєстрацією.

2. Межі та обмеження при здійсненні корпоративних прав

Положення про межі здійснення цивільних прав містяться у ст. 13 ЦК, за якою свої цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства.

Крім урегульованості нормативно-правовими актами на рівні законів і підзаконних актів, для корпоративних відносин важливе значення мають внутрішньо корпоративні норми. Зазначені акти приймаються (затверджуються), як правило, тими суб'єктами, статутні процедури функціонування яких вони регулюють, тобто товариством і його учасниками.

Межі їх повноважень визначені законом, оскільки статутне право ґрунтується на законі. *Суб'єкти корпоративних правовідносин у процесі реалізації корпоративних прав повинні дотримуватись вимог закону, що встановлює межі, в яких корпоративне право тільки й може бути здійсненим.*

Межі корпоративного права – це всі юридично закріплені можливості учасника (засновника) щодо набуття, здійснення і розпорядження корпоративними правами.

Межі здійснення корпоративного права – це способи, передбачені актами цивільного законодавства, правочином чи внутрішньо корпоративними актами, якими учасник може набути ті можливості, що передбачені в юридичному закріпленні цих прав. Тобто вони деталізуються у локальних нормах.

Спроба окремих суб'єктів вийти за межі шляхом використання належних їм корпоративних прав, порушення меж їх здійснення може кваліфікуватися в окремих випадках як *зловживання правом*.

Держава встановлює межі корпоративної волі з метою недопущення зловживання правом як з боку посадових осіб підприємницького товариства, які діють від його імені відносно третіх осіб, так і учасників (передусім мажоритарних), які формують волю товариства шляхом їх участі у загальних зборах». Щодо меж корпоративних прав, то вони визначені законодавством.

Відповідно, всі внутрішньо корпоративні норми ґрунтуються на законі.

3. Зловживання корпоративним правом та його наслідки

Метою створення та діяльності підприємницьких товариств є насамперед одержання прибутку від своєї діяльності. Якщо йдеться про акціонерні товариства, які об'єднують велику кількість осіб на основі значних для них інтересів – майнових, то важко обійтися без порушення положень, встановлених у законі чи корпоративних нормах, а особливо тих, які залишаються поза межами належної регламентації. Такі порушення і можуть кваліфікуватися в окремих випадках як зловживання корпоративними правами.

Відповідно до ч. 3 ст. 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Суд може зобов'язати особу припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом (ч. 6 ст. 13 ЦК).

Зловживання завжди пов'язане зі здійсненням корпоративного права учасником. Воно може відбуватися як шляхом дій, так і шляхом утримання від їх вчинення. Взагалі існує ціла категорія судових справ, у яких розглядається ситуація, коли за допомогою різноманітних реорганізацій АТ як підприємства намагаються або позбавити інших акціонерів своїх акцій, або ж отримати майнові преференції. Цілком очевидно, що з огляду на усталену практику з питань реорганізації сучасні автори вже віднесли порушення права на проведення реорганізації до однієї з форм зловживання правом і називають її недобросовісною за умови, якщо вона має ознаки недобросовісності.

З наведеного виникає принципове питання: а чи існують якісь певні критерії, за якими можна відокремити зловживання правом від дій, що такими не є?

Ми поділяємо думку В.М.Кравчука, який вважає, що у суді треба з'ясувати передусім економічне підґрунтя дій, які позивач визначає як зловживання правом. Так, коли реорганізація здійснюється з метою отримання додаткових інвестицій і вони фактично надані на тривалий строк, то про зловживання правом не йдеться. Визнання зловживання правом цивільним правопорушенням зумовлює необхідність встановлення санкцій за такі дії.

Щодо настання можливих наслідків за зловживання правом, то до них можна віднести

(1) зобов'язання судом учасника по припиненню останнім зловживання своїми суб'єктивними правами, а також застосувати інші наслідки (ч. 6 ст. 13 ЦК). Відповідно до ч. 3 ст. 16 ЦК

(2) суд може відмовити в захисті цивільного права та інтересу;

(3) позбавлення особи конкретного права чи обмеження її цивільної дієздатності (ст. 36-37 ЦК).

Ст. 16 ЦК України наводить такі способи захисту прав та інтересів:

визнання права;

визнання правочину недійсним;

припинення дії, яка порушує право;

відновлення становища, яке існувало до порушення;

примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення;

припинення правовідношення;

відшкодування збитків та інші способи відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконним рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади тощо.

Корпоративні права учасників (засновників) можуть бути захищені судом іншим способом, що встановлений законом або договором.

Зокрема, у законах України «Про господарські товариства» та «Про акціонерні товариства» зазначаються особливі способи захисту учасників товариств, наприклад: визнання недійсним рішень загальних зборів акціонерів; вимога про надання товариством інформації про його діяльність; вимога про виплату дивідендів, про отримання частини прибутку при ліквідації товариства тощо.

Вони впливають із основних способів захисту прав, конкретизуючи способи захисту стосовно сфери корпоративних відносин. Тож наслідки зловживання корпоративними правами тягнуть за собою відповідні способи їх захисту, передбачені законодавством, внутрішньо корпоративними нормами чи договором. Згідно з чинним законодавством учасниками застосовуються такі форми захисту корпоративних прав як самозахист, позасудова і судова форми захисту.

На сьогодні судова практика, пов'язана із кваліфікацією діяння (бездіяльності) як зловживання правом, продовжує формуватися.

Під *зловживанням суб'єктивним корпоративним правом* ми розуміємо поведінку учасника корпоративних відносин, наслідком якої є завдання шкоди іншим суб'єктам (суб'єкту) цих правовідносин. Зловживання може виражатися і в інших формах. Воно завжди пов'язане зі здійсненням корпоративного права. Проте права суб'єктів зазначених відносин можуть порушуватися і внаслідок бездіяльності учасника (засновника).

Під зловживанням також розуміємо особливий тип цивільного правопорушення, що скоюється суб'єктом корпоративних відносин, яке пов'язане з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного загального типу поведінки суб'єкта.

4. Виконання корпоративних обов'язків

Хоча словосполучення «корпоративні обов'язки» у положеннях чинного законодавства України не застосовується, вони покладаються на засновників і учасників господарських товариств. Перелік цих обов'язків визначений у ст. 117 ЦК України та ст. 11 Закону України «Про господарські товариства»:

а) додержуватися установчих документів товариства і виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління товариства;

б) виконувати свої зобов'язання перед товариством, в тому числі і пов'язані з майновою участю, а також вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчими документами;

в) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства.

В Законі України «Про акціонерні товариства» передбачається такий перелік обов'язків акціонерів:

1) дотримуватися статуту, інших внутрішніх документів АТ;

2) виконувати рішення загальних зборів, інших органів товариства;

3) оплачувати акції у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені статутом АТ;

4) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства.

Новелою Закону є те, що статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання.

Акціонери можуть мати інші обов'язки, встановлені цим та іншими законами (ст. 29)

Тож комплекс корпоративних обов'язків є складним і, на нашу думку, їх можна поділити на такі види: *основні* – це обов'язки, властиві учасникам будь-якої господарської організації, *спеціальні* – їхня наявність пов'язана з участю у певному виді господарського товариства; *локальні* — передбачені установчими документами та іншими актами конкретної господарської організації.

Одним із основних обов'язків учасників товариства є *необхідність додержуватися установчих документів товариства та виконувати рішення загальних зборів* незалежно від того, чи брали вони участь у загальних зборах та чи голосували за ухвалення такого рішення.

Крім того, відповідно до ст. 11 Закону України «Про господарські товариства» учасник повинен виконувати рішення інших органів управління, які прийняті в межах їх компетенції. Якщо ж учасник не згоден із рішенням зборів учасників (загальних зборів), він має право оскаржити його, якщо вважає, що ним порушені його права чи інтереси.

Другий основний обов'язок учасників товариств пов'язаний з *їхньою майновою участю у статутному (складеному) капіталі товариства*. Цей обов'язок можна поділити на дві складові: обов'язок вносити вклади при створенні товариства та обов'язок робити додаткові внески при збільшенні статутного капіталу.

Частина 1 ст. 117 ЦК України зобов'язує учасників робити вклади (оплачувати акції) у розмірах, в порядку та засобами, що передбачені установчими документами. Зазначені майнові зобов'язання перед товариством можуть виникати внаслідок укладення інших договорів, наприклад, засновницького договору (меморандуму).

Акціонери також зобов'язані не пізніше року після реєстрації акціонерного товариства оплатити повну вартість акцій. У випадку несплати у встановлений строк акціонер, якщо інше не передбачено статутом товариства, сплачує за час прострочки 10 % річних суми простроченого платежу.

При несплаті протягом 3 місяців після встановленого строку платежу акціонерне товариство має право реалізувати ці акції в порядку, встановленому статутом товариства. Наслідки невиконання обов'язку по своєчасній оплаті вкладів передбачені для учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Відповідно до ч. 3 ст. 144 ЦК України, якщо учасники товариства протягом першого року діяльності організації не сплатили повністю суму своїх вкладів, товариство повинно оголосити про зменшення свого статутного капіталу і зареєструвати відповідні зміни до статуту у встановленому порядку або прийняти рішення про ліквідацію товариства.

Статтею 52 Закону України «Про господарські товариства» встановлено, що на момент державної реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю його засновники повинні внести не менше 30% вказаного в установчих документах вкладу. ЦК України збільшив цей відсоток до 50 %.

Частина статутного капіталу, що залишилася несплаченою, підлягає сплаті протягом першого року діяльності. Юридичною підставою цього обов'язку для вкладників командитного товариства є ст. 137 ЦК та ст. 80 Закону України «Про господарські товариства».

Вклад повинен бути внесеним у розмірі не менше 25 % всього вкладу на момент державної реєстрації товариства, а решта – після реєстрації у строк, встановлений засновницьким договором. Внесення вкладів посвідчується свідоцтвом про участь у командитному товаристві. За несвоєчасне внесення вкладником свого вкладу або внесення його не в повному розмірі він несе відповідальність перед товариством у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом).

Наступний обов'язок учасників товариства, який юристи-дослідники відносять до групи немайнових, – *не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію.*

Окрім основних обов'язків, учасники господарських товариств можуть мати й *інші обов'язки*, зумовлені їхньою участю у відповідному товаристві. Наприклад, учасник повного товариства не повинен конкурувати з товариством, тобто він не має права без згоди інших учасників вчиняти від власного імені та у власних інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства.

Порушення цього правила обумовлює для товариства можливість за власним вибором вимагати від такого учасника або відшкодування завданих товариству збитків, або передання товариству усієї вигоди, набутої за таким правочином.

Водночас учасники повного товариства зобов'язані заздалегідь – щонайменше за три місяці – попередити про свій вихід з товариства та нести додаткову повну відповідальність за зобов'язаннями організації. Всі обов'язки учасників товариств, які визначені установчими документами, є *локальними*, оскільки зобов'язують до певних дій (утриматися від таких дій) учасників організацій, які діють на підставі цих установчих документів.

Вони, як правило, передбачаються в установчих документах при створенні юридичної особи. Водночас покладання додаткових обов'язків на членів товариства може бути спричинене прийняттям рішення на загальних зборах товариства.

Розглядаючи виконання цих обов'язків, необхідно вказати і на правові наслідки, які виникають у випадку їх невиконання чи недобросовісного виконання учасниками господарських товариств. Одним із найбільш вагомих наслідків, на нашу думку, є виключення учасника із товариства.

Правовою підставою цього для учасників повного товариства є ст. 128 ЦК України, відповідно до якої учасник повного товариства, який систематично не виконує чи виконує неналежним чином обов'язки, покладені на нього товариством, або який перешкоджає своїми діями (бездіяльністю) досягненню цілей товариства, може бути виключений із товариства у порядку, встановленому засновницьким договором.

Порядок виключення учасника з товариства з обмеженою відповідальністю за невиконання корпоративних обов'язків визначений ст. 64 Закону України «Про господарські товариства».

ВИСНОВКИ:

До способів здійснення корпоративних прав яких віднесені: право учасників брати участь в управлінні товариством, право на одержання частини прибутку товариства, право учасника одержувати інформацію про діяльність товариства, право на вихід з товариства в установленому порядку, право на одержання частки активів при ліквідації товариства. При цьому, внутрішньо корпоративними нормами встановлені також межі і обмеження здійснення корпоративних прав.

Межі корпоративних прав, визначені законодавством, знаходять своє відображення в юридичному вираженні існуючого принципу рівності учасників корпоративних відносин, який означає рівні критерії виникнення, зміни чи припинення у них корпоративних прав незалежно від їх матеріального та соціального становища, організаційної взаємозалежності.

Актуальним питанням є питання щодо зловживанням суб'єктивним корпоративним правом, яке слід розуміти як поведінку учасника корпоративних відносин, наслідком якої є завдання шкоди іншим суб'єктам (суб'єкту) цих правовідносин.

Зловживання завжди пов'язане зі здійсненням корпоративного права. Під зловживанням також розуміють особливий тип цивільного правопорушення, що скоюється суб'єктом корпоративних відносин, яке пов'язане з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного загального типу поведінки суб'єкта.

**Семінарське заняття до Теми 6 :
Майнові відносини в корпоративних підприємствах.**

План

1. Поняття здійснення майнових корпоративних прав.
2. Способи здійснення учасниками (засновниками) корпоративних майнових прав?
3. При яких умовах учасник товариства може здійснювати право на дивіденди?
4. Який порядок виходу учасника з товариства та здійснення ним права на одержання членами актів при ліквідації товариства?
5. На одержання якої інформації про діяльність товариства має право його учасник?
6. Чи існують межі та обмеження при здійсненні корпоративних прав?
7. Що таке зловживання корпоративними правами?